

– ефективність використання наведених методів навчання здебільше залежить від застосування засобів навчання, під якими розуміють допоміжні матеріально-технічні засоби з їх дидактичними функціями. Засобами навчання є слово викладача, навчальні книги, прилади, інструменти, історичні та географічні карти, графіки, діаграми тощо;

– у практичній діяльності активні форми і методи широко не застосовують: потрібні значні зусилля і час для створення відповідних матеріалів, високий рівень володіння прийомами спонукання студентів до активного сприйняття інформації;

– з огляду на це зміни щодо впровадження таких методів мають бути, зваженими і поступовими.

Література

1. Ельбрехт О.М. Науково-практичні основи вищої освіти: Монографія – К.: Фенікс, 2008. – 296 с.
2. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К., 1996. – 67 с.
3. Самыгин С.И. Педагогика и психология высшей школы / Отв. ред. С.И.Самыгин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 554 с. (Сер. "Учебники, учебные пособия").
4. Brown, G. and Atkins, M. Effective Teaching in Higher education, Methuen, London. – 1998. – 198 p.
5. Gibbs, G. Lecturing to More Students: Teaching more students, part 2, Polytechnic and Colleges Funding Council, Oxonian Rewley Press, Oxford. – 1992. – 235 p.
6. McKeachie, WJ. Teaching Tips: Strategies, reseach and theory for college and university teachers, Health and Co, Lexington. – 1994. – 214 p.
7. Ramsden, P. Current challenges to quality in higher education, Innovative Higher Education, 18 (3). – 1994. – pp. 177 – 87.
8. Ramsden, P. Learning to Teach in Higher Education, Routledge, London. – 1992. – 170 p.

Анотація

У статті розглядається проблема лекції – провідної форми і методу навчання у вищому навчальному закладі, розглядаються шляхи підвищення її ефективності.

Аннотация

В статье рассматривается проблема лекции – основной формы и метода обучения в высшем учебном заведении, рассматриваются пути повышения ее эффективности.

Подано до редакції 06.04.2009.

© 2009

Копіца О.І.

ДІАЛОГОВО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Швидка мінливість сучасного світу вимагає від випускників вищих навчальних закладів мобільності, здатності гнучко адаптуватись до нових умов життєдіяльності, бути спроможним до самореалізації і самовдосконалення впродовж всього життя.

Зміни, які останнім часом відбулися в суспільстві, впливають на процес становлення особистості як цілісної, відносно стійкої (усталеної системи) та пов'язані з усвідомленням свого місця, ролі, функцій в професійній діяльності. Суттєвими ознаками цих змін повинно стати інтелектуальне наповнення професійної підготовки майбутніх педагогів, здатних до активної трудової гуманістичної і природовідповідної перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства. При цьому важливим є надання процесу навчання максимально можливої індивідуалізації, створення умов для саморозвитку і самонавчання в процесі професійно-творчої самореалізації. Як стверджує А.М.Бойко, реалізація особистісно-соціальної, гуманістичної парадигми, яка прийшла на зміну соціальній, тоталітарній, загострює "проблему творчої діяльності і виховання творчого ставлення до праці" [1, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Дослідники проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання (Л.І.Денисенко, Г.А.Кондратюк, Г.Є.Левченко, В.М.Мадзігон, В.К.Сидоренко та ін.) наголошують на важливості використання у навчальному процесі діалогово-комунікативних технологій, адже залучення учнів не лише до практичної технічної діяльності, а й до проектної та дослідницької потребує сформованості у майбутніх учителів трудового навчання здатності до творчої самореалізації.

Як свідчить аналіз публікацій з теми дослідження (йдеться про наукові праці Т.Антонюка, В.Безрукової, В.Бондар, О.Коберника, В.Сидоренка та ін.), проектно-технологічна діяльність майбутніх учителів трудового навчання потребує пошуку засобів активного навчання і сучасних педагогічних технологій із урахуванням особливостей освітніх і виховних навчальних завдань. Виконання вправ, самостійних робіт, організація і розробка педагогічних рекомендацій та творчих проектів у процесі реалізації діалогово-комунікативних технологій

поступово озброюють студентів уміннями, необхідними для подальшого життя і професійної діяльності, які вдосконалюючись і автоматизуючись перетворюються у навички.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягала у визначенні ролі засобів діалогічної взаємодії, як складових діалогово-комунікативних технологій, впровадження яких дозволить активізувати творчий потенціал майбутніх учителів (зокрема учителів трудового навчання), сприятиме успішній проектно-технологічній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження... Ефективна професійна діяльність вчителя будь-якої спеціалізації неможлива без урахування системи соціальних зв'язків і відносин, у яких вона здійснює свою життєдіяльність. Вчені зауважують, що "чим більше розвинуті форми діяльності людини, тим ширше і різноманітніше бачиться світ людиною, тим сильніше цей світ олюднюється" [8, с. 135]. Людину необхідно уявляти не просто у світі, а в світі історії природи та суспільства, в системі суспільних відносин. У процесі розвитку людини змінюється уявлення про світ, воно наповнюється конкретно-історичним та чуттєво-сприйнятним змістом, з розкриттям сутнісних сил людини світ для неї стає не просто об'єктивною дійсністю, а й дійсністю її сутнісних сил.

Світ – це визначене буття, універсальна предметність, в якій людина самовизначається як суб'єкт діяльності, котрий створює власний світ – світ людського буття" [8, с. 136]. Розглядати сферу життєдіяльності слід в конкретній єдності предметності і процесуальності, яка включає в себе різноманітну конкретність і цілісність речей, процесів, станів, організмів, структур, систем, людських індивідів тощо [8, с. 138].

Провідну роль у самопізнанні і самоствердженні особистості в процесі трудового виховання як кроку до творчості мають суб'єкт-суб'єктні стосунки на рівні співробітництва і співтворчості, що неможливо "без створення в колективі атмосфери доброзичливості, уваги, допомоги і взаємодопомоги" [7, с. 5].

Зауважимо, що професійна діяльність учителя є інформаційною взаємодією, в якій важливим є не лише "розуміння зовнішньої форми суспільних процесів, а їх внутрішній зміст" [2, с. 197]. Формування свідомої діяльності людини потребує якісно нового характеру навчання, в процесі якого особистість не тільки одержує раціональну інформацію, формує способи діяльності, а й шляхом наслідування та переймання засвоює людські емоції, почуття, форми поведінки [8, с. 152].

Для нас важливим є усвідомлення того, що у процесі трудового навчання розв'язуються завдання спільні для всіх навчальних предметів: всебічний розвиток особистості, підготовка до життя і праці, виховання активної життєвої позиції тощо. Проте ці завдання розв'язуються на специфічному матеріалі, і тому для їх виконання ставляться вужчі, характерні лише для трудового навчання завдання. В той же час, предметно-комплексна система трудового навчання передбачає сформованість умінь як практичної трудової діяльності, так і умінь творчого характеру (про що свідчить впровадження нової освітньої галузі "Технологія").

Як зауважує дослідник проблем підготовки вчителів трудового навчання В.Сидоренко, головна мета освітньої галузі "Технологія" полягає у "формуванні технічно, технологічно і комп'ютерно освіченої особистості, підготовленої до життя й активної трудової, гуманістичної і природо відповідної перетворюючої діяльності в умовах високотехнологічного інформаційного суспільства" [7, с. 41]. Мова йде про "технології", як цикл професійно орієнтованих дисциплін, які забезпечують вивчення процесів та стану психіки учня, механізмів впливу на нього, підготовку до прийняття виваженого та обґрунтованого педагогічного рішення на основі "здійснення на аналітико-синтетичному рівні абстракції знань".

На етапі реалізації проектно-технологічної системи (Державного стандарту освітньої галузі "Технологія") важливими є здатність студентів до творчої самореалізації, бо ця система "характеризується творчою діяльністю, кінцевим результатом якої є розробка й створення творчого проекту" [4, с. 4].

Значну увагу в "технологіях" потрібно приділяти питанням максимального використання засобів діалогічної взаємодії, які потребують системності, науковості й концептуальності, сприяти тому, щоб діалогічна взаємодія стала основою діалогічних методів навчання, спектр яких повинен бути дуже широким – від внутрішнього діалогу (самопереконання) до дискусії. Саме вони здатні підвищити ефективність процесу професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання на засадах діалогічної взаємодії між викладачем і студентом. Використання нових діалогово-комунікативних технологій навчання передбачає не тільки поповнення теоретико-методологічних знань майбутніх учителів трудового навчання, а й формування у них професійних умінь щодо організації успішної взаємодії.

В процесі впровадження діалогово-комунікативних технологій майбутній педагог, повинен "уміти виражати відношення до того, що відбувається, переконувати, відстоювати свою точку зору, приймати рішення, керувати діалогом, досягати поставленої мети" [6, с. 25].

Прикладом реалізації діалогово-комунікативних технологій є робота дискусійного клубу "Культура людських взаємовідносин", функціонування якого відбувалося на засадах співтворчості. Саме на заняттях клубу майбутні учителі трудового навчання відпрацьовували вміння режисерувати діалогічну взаємодію, що впливало

на зміну їх ціннісних орієнтацій, цільових життєвих установок та критичну переоцінку власного досвіду професійної діяльності.

Як показує практика, важливою складовою діалогово-комунікативних технологій є презентаційні вміння, адже майбутньому педагогу необхідні вміння здійснювати самопрезентацію. Правильна самопрезентація педагога (особливо у діалозі) відіграє значну роль, оскільки від її успішного здійснення залежать перші враження учнів про особу вчителя. Презентаційних умінь педагога існує чимало, але, на нашу думку, серед них найважливішими є: артистичні вміння; вміння обґрунтовано відповідати на спонтанні “незаплановані” питання; вміння презентувати будь-яке питання у зручній для сприйняття учнів формі. Сформованість презентаційних умінь майбутнього педагога безпосередньо впливає на ефективність його професійної діяльності, дозволяє створити умови для саморозвитку та самовдосконалення кожної особистості.

На думку О.Коберника, вже нові програми трудового навчання будуються на засадах проектно-технологічної системи, бо саме в цій системі реалізується ідея обґрунтування і планування творчої навчально-трудої діяльності, яка передбачає розробку конструкції, технології, виготовлення й реалізацію об'єктів проектування. Вона спрямована на формування в учнів певної системи творчо-інтелектуальних і предметно-перетворювальних знань і вмінь. Важливим є те, що проектно-технологічна система характеризується творчою діяльністю, кінцевим результатом якої є розробка й виготовлення творчого проекту [3].

Алгоритм проектно-технологічної діяльності досить добре відпрацьований. Розробці цього напрямку присвячені роботи М.Б.Павлової, В.Д.Симоненко, П.С.Лернера, М.Б.Романовської та ін. Ще в 60-х роках ХХ ст. Ю.Гільбух пропонував застосувати на заняттях у майстернях предметно-комплексну систему, яка, на його думку, поряд із формуванням операційних та виконавчих навичок, забезпечує формування конструкторсько-винахідницьких та організаційно-технологічних умінь.

Організація практичної, реально значущої діяльності студентів, яка поступово перетворюється з репродуктивної на творчу можлива лише в умовах цієї діяльності. За А.Маслоу, прагнення до самореалізації є одним із першорядних показників творчої особистості – людина у процесі самореалізації прагне бути такою, якою вона може стати. Вчений стверджує, що “творча самореалізація залежить від мотиваційної сфери особистості, від її спрямованості на творчість, самовираження – прагнення до прояву своїх якостей і здібностей у будь-якій сфері діяльності” [4, с. 275].

Важливим для процесу творчої самореалізації є встановлення сприятливої емоційно-психологічної атмосфери, яка допомагає студентам позбутися невпевненості в собі і подолати бар'єри в організації. Дослідники (З.Абасов, І.Гапійчук, І.Глазкова, Р.Фатихова та ін.) вважають це можливим, якщо створюються ситуації спільних переживань, позитивного оцінювання, заохочення до виконання завдань. Важливим є створення таких умов, що дозволяють студенту усвідомити власну успішність, інтелектуальну спроможність та прагнення до пізнання нового. Саме діалогово-комунікативні технології, на думку вчених М.Дороніної, Л.Пироженко, О.Пометун, В.Ягупова та ін., здатні забезпечити стимул у студентів до співробітництва в процесі навчальної діяльності та сприятимуть розвитку творчого начала. В процесі сумісної продуктивно-перетворювальної діяльності, якою є трудове навчання формується креативність майбутнього учителя як пошуково-перетворювальне відношення до дійсності.

Однією з характеристик креативності є, прийнята більшістю авторів, її двокомпонентна структура. Інтелектуальні та особистісні компоненти креативності вивчено у працях Д.Богоявленської, Я.Пономарьова, Д.Завалишиної та ін. До інтелектуальних компонентів креативності відносять, як правило, такі мисленнєві операції: чутливість до проблеми, легке генерування ідей, гнучкість, оригінальність, здатність до оцінювання. Такі якості як сила “я”, домінантність, критичне ставлення до усталених істин, надання переваг естетичним критеріям, незалежність від групи та самодостатність становлять її особистісні компоненти. З нашої точки зору, ці компоненти дуже вдало поєднуються у практичній професійній діяльності вчителя трудового навчання.

Дослідник педагогічного спілкування В.І.Шинкаренко визначає умови, за яких розвивається креативність у майбутнього вчителя, до яких вчений відносить: “сприятливий клімат групи; періодичне виконання рефлексивних дій; усвідомлення можливості використання пошуково-перетворювальної діяльності як засобу виходу із стану утруднення” [9, с. 3].

Як показує практика, розвиток творчого креативного начала дозволяє майбутньому вчителю бути більш продуктивною, незалежною, вільною у виборі способів взаємодії зі світом особистості. Цікавою для нас є думка Г.К.Селевка щодо специфіки ієрархічних рівнів педагогічної технології. Специфіка першого загально-педагогічного (або загально-дидактичного) рівня полягає у розгляді технології як педагогічної системи, яка охоплює сукупність цілей, змісту, форм, методів і засобів навчання. Другий – частково-методичний (або предметний) передбачає здійснення частково-предметної педагогічної технології. Третій рівень – локальний (або модульний) передбачає розв'язання частково-дидактичних і виховних завдань [6, с. 15-16]. На нашу думку, поєднання цих трьох рівнів є особливістю діалогово-комунікативних педагогічних технологій, які використовуються у процесі професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Саме в процесі цієї

підготовки нагальною стає потреба, як зауважує О.Коберник, "згармонізувати загальнокультурні, психолого-педагогічні й методичні знання, уміння, способи діяльності, посилити їх професійну спрямованість" [3, с. 3].

Професійна діяльність учителя – це сфера творчості, усвідомлення й осягнення "нових форм буття, нових значень у всіх напрямках розуміння істини, краси, добра, справедливості, тобто тих форм буття, котрі викликаються до дійсності творчою силою природи" [5, с. 341]. Вивчення проблем творчості (А.М.Леонтьєв, О.М.Матюшин, Я.О.Пономарьов, С.Л.Рубінштейн та ін.) дозволило в завершеному вигляді уявити собі культурно-історичну концепцію творчості, яка має важливе значення для визначення місця та ролі творчості в діяльності людини, а також майбутнього вчителя.

Важливим є положення про те, що "само в творчому акті людина вибудовує свій власний світ, формує змістовий простір свого життя" [5, с. 342]. Повністю погоджуємося з думкою, що етап продуктивної життєтворчості настає в житті людини, яка оволоділа власною культуротворчою силою і стає здатною свідомо, поступально та цілеспрямовано реалізовувати її. В повній мірі ці положення стосуються майбутніх педагогів, зокрема майбутніх учителів трудового навчання.

Висновки... Використання діалогово-комунікативних технологій у навчально-виховному процесі вищої школи дозволить майбутнім педагогам бути: мобільними (швидко адаптуватися у змінних умовах навчання і виробництва); соціально-здібними (йдеться про вміння працювати в команді); готовими до взаємодії з людьми у різних видах діяльності; здатними до професійних комунікацій на засадах поваги до прав інших людей тощо. При цьому створення умов для саморозвитку і творчої самореалізації майбутніх педагогів сприятимуть розвитку їх самостійності, прагненню до творчого пошуку на основі особистісно-активного ставлення до всіх видів праці, до самого себе як її суб'єкта, забезпечення спільної творчої діяльності і самовираження власного "Я".

Література

1. Бойко А.М. Виховання творчого ставлення до праці в контексті освітньої галузі "Технологія" // Трудова підготовка в закладах освіти. – № 6. – 2005. – С.4-6.
2. Дротянко Л.Г. Філософські проблеми мовознавства: Навчальний посібник. – К.: Навчальна книга, 2002. – 128с.
3. Коберник О. Урок трудового навчання в умовах проектно-технологічної системи // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2006. – № 1. – С.2-5.
4. Маслоу А. Г. Мотивация и личность: Пер з англ. А.М.Татлыбаевой. – СПб.: Евразия. 1999. – 478 с.
5. Основи психології: підручник / Заг ред. О.В.Кричука, В.А.Роменця. – К.: Либідь, 1997. – 632 с.
6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
7. Сидоренко В. Актуальні проблеми підготовки вчителів трудового навчання в світлі реформування освіти в Україні // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004. – № 2. – С.41-44.
8. Філософія: Світ людини [Курс лекцій] / За ред. В.Г.Табачковського. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
9. Шинкаренко В.І. Розвиток креативності вчителя в педагогічному спілкуванні: Автореф. Дис. ...канд. псих. наук: 19.00.07 / Український державний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова.– К., 1993.–18 с.

Анотація

У статті розглядається проблема визначення ролі засобів діалогічної взаємодії, як складових діалогово-комунікативних технологій, впровадження яких дозволить активізувати творчий потенціал майбутніх учителів трудового навчання та сприятиме успішній проектно-технологічній діяльності.

Аннотация

В статье рассматривается проблема определения роли средств диалогического взаимодействия, как составляющих диалогично-коммуникативных технологий, внедрение которых позволит активизировать творческий потенциал будущих учителей трудового обучения и будет способствовать успешной проектно-технологической деятельности.

Подано до редакції 18.04.2009.

© 2009

Котикова О.М.

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПОКАЗНИК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Роль соціального інтелекту у професійній діяльності правознавця зростає у зв'язку із сучасними соціально-економічними умовами в Україні. При цьому психологічні механізми соціального інтелекту вивчені недостатньо, потребують теоретичного осмислення і експериментальної перевірки взаємозв'язки прояву соціального інтелекту із комунікативною компетентністю майбутніх юристів, їх вплив на гармонізацію самооцінки студентів та самоприйняття і самосприйняття, роль соціально-психологічного тренінгу у формуванні соціального інтелекту.

Діяльність юриста вирізняється значною емоційно-вольовою і інтелектуальною напругою, представникам окремих юридичних професій доводиться приймати рішення в умовах обмаль часу і браку необхідної інформації